Cărţile şi lectura la sfârşitul perioadei comuniste. Biblioteca de acasă

Drd. ANA-MARIA GAJDO
Sapienza Universita di Roma,
Italia

Abstract

Books and Reading at the End of the Communist Era. The Library at Home

This paper aims to draw attention to a social phenomenon: reading as defying communist authorities, as a way to escape from the reality of the communist regime, as one of the few ways to gain access to what is happening in the world, to information. Authoritarian regimes always have declared war to the books and this war often meant the burning of the books. Why so much hatred against books? Because they bring „ideas of force," models, allow comparisons and the totalitarian regimes do not like comparisons, they should be the „absolute" model. In the late 80's, communist censorship was not so vigilant. Prohibited books were on the market. Romanians were reading books banned by the authorities and in every house there were special places for their storage, away from the eyes of visitors. Each library at home has become an institution in itself, with clear rules for loan and storage. I believe that a whole generation of intellectuals was formed during the communist era, by the „forbidden reading." Also, the home library phenomenon could explain, along with other ways of „resistance through culture," how were returned at the rightful place, the forbidden books.

Keywords: *forbidden books, communism, home library, elites, censorship*

De la bun început consider necesară o clarificare: abordarea mea este una a observatorului, a cititorului. Vă prezint punctul de vedere al omului de acasă, nu al celui care a lucrat sau lucrează într-o bibliotecă. Şi, mai degrabă, este observarea unui fenomen social: lectura ca sfidare a autorităţilor comuniste, ca evadare din realitatea regimului comunist şi ca una din

BDD-A30298 © 2013 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:17:24 UTC)

puţinele modalităţi de a avea acces la ceea ce se întâmpla în lume, la informaţie.

Regimurile autoritare - fie că vorbim despre dictaturile sud-americane, naziști, comuniști, fie că vorbim despre talibani - au declarat război cărţilor considerate a nu corespunde ideologiilor puterii; iar acest război a însemnat cel mai adesea arderea cărţilor. Obiceiul este consemnat încă din anul 411 a.Chr., când scrierile lui Protagoras au fost arse. De ce atâta ură împotriva cărţilor? Pentru că ele aduc „*idei de forţă*," modele, permit comparaţii, iar regimurilor totalitare nu le plac comparaţiile; ele trebuie să fie modelul absolut. *„Regimurile totalitare ne cer să nu gândim şi, drept urmare, interzic, ameninţă şi cenzurează (...) În astfel de împrejurări, cei care citesc nu pot fi decât subversivi.*"[1]

Cei care formau elita românească înainte de al doilea Război Mondial şi imediat după aceea, până la preluarea puterii de către comuniști, au lăsat moştenire şi cărţi valoroase. Stelian Tănase susţine că „*ocupaţia sovietică din anii '40 a avut drept principală victimă vechea clasă politică. Înaintea intelectualităţii, burgheziei, birocraţiei vechiului regim."*[2] Dar nu este vorba numai de clasa politică, ci de o întreagă elită educată, o societate îndreptată mai degrabă către valorile Occidentului. *„Sloganul "totul este politic" era un instrument de a subordona societatea, de a nu lăsa nici un segment în afara controlului partidului unic.*"[3]

Moştenirea culturală nu a putut fi distrusă de comuniști. Şi nici cărţile care nu erau pe placul noilor conducători nu au ajuns să fie toate distruse, confiscate. Cumva, o parte din aceste cărţi au supravieţuit şi au ajuns să fie citite de generaţiile următoare, cu multă precauţie. Sunt oameni care s-au format citind o astfel de literatură interzisă.

Referindu-mă la sfârşitul perioadei comuniste, am în vedere comunismul românesc. Mai exact, la cărţile şi lectura anilor '80, în România. Este perioada în care, „din greşeală" sau printr-o ironie, prin fisuri ale cenzurii, apar volume care par că „scapă" vigilenţei autorităţilor comuniste,

---

[1] Alberto Manguel, ***Istoria Lecturii,*** Bucureşti, Editura Nemira, 2011, p. 34.

[2] Stelian Tănase, ***Revoluţia ca eşec - Elite şi societate***, Bucureşti, Editura Humanitas, 2006, p. 40-41.

[3] ***Ibidem***.

BDD-A30298 © 2013 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:17:24 UTC)

în ciuda faptului că dictatorul N. Ceauşescu şi-ar fi dorit ca românii să nu citească decât lecturi despre „*omul nou*" şi „*trecutul nostru de glorie*." „*Aşa cum au ştiut sutele de dictatori, o mulţime analfabetă este mai uşor de stăpânit* - analfabetă în sensul de lipsită de posibilitatea de informare - n.n. *Puterea absolută pretinde ca toate lecturile să fie oficiale* - iar noi am avut parte de o „istorie oficială! n.n. - *În locul bibliotecilor pline cu opinii, cuvântul dictatorului trebuie să fie de ajuns*."[4]

Indiferent de profesie, de locul ocupat în ierarhia socială, românii aveau acces la cărţi interzise sau, mai corect spus, puteai găsi, dacă ştiai unde să cauţi, o carte anume.

Mai mult, odată editate, cărţile care scăpau cenzurii ajungeau într-un fel sau altul la cititori, care formau o familie, un fel de confrerie, dacă vreţi: fiecare avea impresia că deţine un mic secret, că are acces la ceva ocultat, deşi publicul unei singure cărţi era relativ mare.

Înainte să încerc să răspund la întrebarea „*de ce citeau românii şi mai ales cât şi ce anume citeau înainte de 1989*," mă voi referi la acest concept - **biblioteca de acasă**. Biblioteca de acasă nu însemna o simplă colecţie de cărţi, lucrări adunate pe o anumită temă sau preferinţe, ci a căpătat o formă de instituţionalizare. În sensul că şi acasă existau „fondurile secrete," adică acele cărţi care nu trebuiau nici măcar văzute de eventualii vizitatori şi cu atât mai puţin împrumutate. Chiar şi în cazul în care aveai încredere în cel căruia îi împrumutai cartea interzisă, exista posibilitatea ca o terţă persoană să remarce volumul „neagreat" la cel căruia i-l împrumutai şi, în acest fel, să fii „expus." Asta pentru că fiecare volum din colecţiile particulare era, de regulă, semnat şi datat „*ex libris*." Apoi, existau mici registre - chiar dacă nu aveau o formulă anume sau un standard - în care se nota cui a fost împrumutată cartea şi la ce dată. Putea fi trecut un simplu prenume, ideea era să ştii cui i-ai dat volumul. Ca o formulă magică era rostit acel *„dar nu o mai dai nimănui,"* care ar fi trebuit să garanteze că secretul „tranzacţiei" nu va fi divulgat. În schimb, unele volume circulau chiar şi ani de zile, de la cunoştinţă la cunoştinţă, până să se reîntoarcă la posesor. Exista chiar şi un fel de „amendă" pentru că un volum nu era returnat la timp: prietenul nu

[4] Alberto Manguel, ***op. cit.***, p. 323.

BDD-A30298 © 2013 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:17:24 UTC)

mai putea să spere că va avea acces la biblioteca de acasă. Chiar şi modalitatea de a depozita cărţile indica un fenomen, culmea!, valabil în majoritatea bibliotecilor de acasă: cărţile interzise erau aşezate în alte spaţii decât cele unde primeai vizitatorii, pe raft, dar undeva pe rândurile din spate sau în locuri greu accesibile. Pe rândurile din faţă întotdeauna erau aşezate cărţile „nevinovate."

De ce se spune că românii citeau mai mult înainte de 1989? La nivelul observaţiei empirice apare ideea că nu ar fi fost ceva mai bun de făcut, în sensul că nu aveai foarte multe variante la îndemână pentru a-ţi ocupa timpul liber. Alţi cercetători spun că era o modalitate de a avea acces la informaţie: idei filosofice, psihologice, „*ale ştiinţelor renegate*" de regimul comunist, idei care îşi făceau loc în cărţi, în beletristică.

Fără a face foarte multe referiri la cenzura comunistă - pentru că literatura ultimilor ani privind acest domeniu este bogată -, am să mă refer strict la cenzura anilor '80 şi la lectura interzisă în această perioadă. Deşi, oficial, cenzura a fost desfiinţată în 1977, prin dizolvarea Comitetului pentru Presă şi Tipărituri, cei care au făcut parte din acest comitet au ocupat funcţii de conducere în media şi edituri unde şi-au continuat activitatea: „*cenzura s-a perpetuat constant printr-un proces de filtru social*."[5] Printr-un sistem complicat al referatelor, un manuscris trecea prin mâinile mai multor cenzori care decideau în acest fel dacă lucrarea va deveni sau nu o carte:[6] nu se acceptau referiri la religie, cuplul prezidenţial şi chiar erau interzise sau recomandat a se evita cuvinte precum: întuneric, frig, foame, cruce, preot etc.

De exemplu, conform unui fotodocument[7] care ar fi fost adresat Inspectoratului Şcolar al Judeţului Sălaj, datat 21 noiembrie 1985, se arată că, în conformitate cu o adresă a Consiliului Culturii şi Educaţiei Socialiste,

---

[5] Tiberiu Troncotă, ***România comunistă. Propagandă şi cenzură***, Bucureşti, Editura Tritonic, 2006, p. 183.

[6] Marian Petcu, Cap. ***Regimul cenzurii în România,*** în ***Puterea şi cultura - O istorie a cenzurii,*** Iaşi, Editura Polirom, 1999, p. 181-182.

[7] http://vasilegogea.wordpress.com/2011/07/15/carti-interzise-o-lista-din-1985/

BDD-A30298 © 2013 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:17:24 UTC)

se cerea retragerea în termen de 15 zile din bibliotecile şcolare şi din cataloagele de lectură a cărţilor lui Florian Tucă - ***In memoriam***, ***Itinerar eroic*** (Editura Militară, 1971), ***Ademenirea*** lui Romulus Zaharia (Editura Dacia), ***Saturnalii*** (Editura Albatros) semnată de Corneliu Vadim Tudor, ***Drumul cavalerilor*** de Dragomir Horomnea[8] sau ***Fariseii lui Iehova*** de Teodor Ardelean (Editura Politică).

În 1987, în fondul S al Bibliotecii Centrale de Stat (actuala Bibliotecă Naţională a României) existau 26.549 de cărţi.[9]

Ce citeau românii? În principiu citeau toţi relativ aceleaşi cărţi, aveau acces la titlurile comune ale celor aproximativ 18 edituri româneşti, controlate de autorităţi. În articolul ***Cărţile bune, evadarea din comunism***, Ioana Calen menţionează că „*într-o perioadă în care regimul politic încerca să pună stăpânire pe gândurile oamenilor, lectura era privită ca o evadare.*" Criticul Paul Cernat[10] menţionează că *„romanul lui Marin Preda „Cel mai iubit dintre pământeni" a fost probabil cel mai mare hit literar din perioada comunistă: Oamenii au luat cu asalt librăriile, veneau la coadă cu noaptea în cap şi aşteptau zile în şir pentru pachetul de cărţi care conţinea volumul, se crede că din cauza acestei cărţi a şi fost asasinat. Librarii ţineau romanul pe sub tejghea şi îl vindeau cu şpagă de la cunoştinţe la supraţpreţ.*" De asemenea, cărţile lui Mircea Dinescu, Ana Blandiana sau Adrian Păunescu erau, în ultimii ani ai deceniului '80, lecturi interzise. Iar adolescenţii, şi nu numai ei, citeau colecţia ***Anticipaţia***. Apoi erau colecţiile Biblioteca Pentru Toţi, colecţiile cărţilor semnate Jules Verne, ***Cireşarii***, ***Toate pânzele sus***, cărţi care au atins recorduri de vânzări. Copiii şi tinerii citeau cărţile recomandate în Bibliografia Şcolară. Apoi erau cărţile din Colecţia Arcaşul sau Romanul Secolului XX. De exemplu,

[8] „*Primul volum al romanului Drumul Cavalerilor (1983) îi aduce autorului sancţiuni şi persecuţii din partea autorităţilor, acestea considerând cartea un act grav de denigrare a regimului socialist şi a „Epocii de Aur."* http://www.crispedia.ro/Dragomir_Horomnea

[9] Alex. Ştefănescu, ***Din „realizările" regimului comunist - Cărţi interzise***, în ***România Literară***, nr. 50 din 2004, disponibil online la adresa: http://www.romlit.ro/din_realizrile_regimului_comunist_-_cri_interzise

BDD-A30298 © 2013 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:17:24 UTC)

Colecţia Romanul Secolului XX a Editurii Univers a fost iniţiată în anul 1969 şi a apărut fără nici o întrerupere timp de 43 de ani. În această colecţie au fost publicate marile romane ale literaturii universale, cum ar fi Gabriel García Marquez - ***Un veac de singurătate*** şi ***Toamna patriarhului***, Ernesto Sabato, William Faulkner, Saul Bellow - ***Darul lui Humboldt*** etc. Chiar şi unele cărţi ale lui Eliade, care fusese interzis imediat după instalarea regimului comunist, puteau fi găsite.

Imediat după 1989 - când a început „recuperarea" scriitorilor români din exil sau, pur şi simplu, a scriitorilor interzişi, a unor personaje istorice importante, care nu au avut până atunci loc în cărţi, a cărţilor care ar fi trebuit să dispară, a cărţilor cenzurate, a fragmentelor care nu fuseseră până atunci publicate, a memorialisticii - a apărut un alt fenomen: cel al cititorului care nu mai avea repere. Dincolo de aceste recuperări, au început să apară scrieri „bizare," lipsite de valoare, care au făcut ca pentru o vreme publicul să cumpere titluri care promiteau dezvăluiri, acces la lucruri, oameni şi valori până atunci interzise, dar care nu spuneau, în fapt, nimic. „*Literatura proastă trebuie totuşi denunţată ca literatură proastă, nu pentru a-i pedepsi pe autori, ci pentru a împiedica instaurarea confuziei de valori.*"[11] Există chiar şi cărţi care adună titluri ale cărţilor „proaste," cum este un volum apărut în 2009 despre 250 de cărţi proaste, ***Cum te poţi rata ca scriitor***.[12]

O carte era interzisă înainte de 1989 dacă avea subiecte politice, antropologice, sociologice, dacă făcea trimiteri la concepte cum ar fi, de exemplu, democraţie sau religie, iar scriitorul era privit ca un erou, el era modelul „*rezistenţei prin cultură.*" Aşa cum se întâmpla şi în cazul altor lucruri,

---

[10] Ioana Calen, ***Cărţile bune, evadarea din comunism***, în Revista ***Capital***, noiembrie 2009, disponibil online la adresa: http://www.capital.ro/detalii-articole/stiri/cartile-bune-evadarea-din-comunism-128685.html, ultima accesare: noiembrie 2013.

[11] Alex Ştefănescu, ***Cărţi proaste***, în ***România literară***, nr. 23/2006, disponibil online la adresa: http://www.romlit.ro/cri_proaste

[12] Idem, ***Cum te poţi rata ca scriitor - Câteva metode sigure şi 250 de cărţi proaste***, Editura Humanitas, Bucureşti, 2009.

BDD-A30298 © 2013 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:17:24 UTC)

românii nu aveau teoretic cum să îşi cumpere o Biblie, dar, cu toate acestea, toţi bunicii din vremea mea aveau una, sau cel puţin o carte de rugăciuni.

Cum puteai face rost de cărţi rare sau interzise? Am adunat câteva mărturii:

1. Marian Petcu, coordonator şi unul dintre autorii lucrării ***Cenzura în spaţiul cultural românesc*** (Bucureşti, 2012): *„Rămăseseră fonduri personale. Dacă ştiai că o persoană are memoriile reginei Maria, cu discreţia totală împrumutai, dădeai înapoi. Cei care aveau relaţii în străinătate mai puteau aduce. Exista obiceiul copierii manuale: anumite pasaje, anumite versuri. De exemplu, la un moment dat, sunt interzise câteva poezii ale Anei Blandiana. Dar au ajuns în mediul studenţesc. Şi atunci, cu hârtie indigo, copiativă, scriai în cinci exemplare. Eu le-am primit de la o prietenă de la ASE. Le-am primit şi la rândul meu le-am copiat şi le-am trimis mai departe. Sigur că exista cenzura corespondenţei, dar nu mi s-a întâmplat nimic (...) Cărţi în limbi străine se găseau mai greu, în centrele universitare mari sau la bibliotecile de pe lângă ambasade. Au fost şi anumite mode, în anii '70, chiar '80, cu literatura din America Latină, cu cartea SF. Nu am trăit chiar cu capac deasupra, dar totul era controlat, până la nuanţe. Oamenii găseau eschive, debuşeuri. Cămaşa asta a cenzurii nu era perfectă, mai erau şi fisuri."*[13]

2. Criticul şi istoricul literar Ion Bogdan Lefter:[14] *„(...) exista şi soluţia „pe sub tejghea," adică a complicităţii cu vânzătoarele (întotdeauna femei!), care, cunoscându-te, îţi dădeau toate cărţile noi pe care le cereai, căci păstrau pachete special pentru asemenea situaţii. În ce mă priveşte, cumpăram noutăţile lansate de Cartea Românească direct de la librăria editurii sau de la depozit (...) La rândul ei, Librăria*

[13] Marian Petcu, conferenţiar doctor la Facultatea de Jurnalism şi Ştiinţele Comunicării a Universităţii din Bucureşti, citat de Andreea Dogar în articolul ***Duşmanul din raft: ura împotriva cărţii în comunism***, în ***Evenimentul Zilei***, 24 decembrie 2009, disponibil online la adresa http://www.evz.ro/detalii/stiri/dusmanul-din-raft-ura-impotriva-cartii-in-comunism-880669.html, ultima accesare: octombrie 2013.

[14] Ion Bogdan Lefter, ***Despre piaţa de carte în comunism***, în ***Revista Capital***, 30 noiembrie 2009, disponibil online la adresa: http://www.capital.ro/detalii-articole/stiri/comentariu-ion-bogdan-lefter-despre-piata-de-carte-in-comunism-128721.html

BDD-A30298 © 2013 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:17:24 UTC)

Eminescu era în anii '80 mult mai mare decât astăzi (...) Treceam la intervale regulate şi stăteam de vorbă cu directoarea, o doamnă cu bune cunoştinţe despre lumea cărţilor (...) iar de sus, de la stand, mă aproviziona cu cărţi de pe tejghea sau „de dedesubt" una dintre librărese (...) Cozi în faţa librăriilor sau - mai ales - în interior au fost doar pe la mijlocul şi către finele anilor '80, atunci când erau puse în vânzare cărţi atrăgătoare, din categoriile bine vândute: traduceri noi de literatură occidentală, mult mai puţin numeroase decât azi, deci mai râvnite, sau best-seller-uri autohtone, gen „Delirul" ori amintitul „Cel mai iubit dintre pământeni" ale lui Marin Preda."

3. Profesorul Mircea Vasilescu:[15] „*Rolul consumatorilor de cultură a fost foarte important în problema rezistenţei prin cultură de dinainte de '89 (...) La Piaţa Obor, veneau duminica oameni care vindeau cărţi. „Cel mai iubit dintre pământeni" nu se aducea niciodată. Se punea doar un cartonaş pe care scria numele şi preţul. La fel, Eliade cu „Istoria ideilor şi credinţelor religioase." Erau cărţi prea preţioase ca să le aduci la târg şi să le pui pe tejghea. După care negociai cu omul şi te întâlneai ulterior cu el să îţi dea cartea."*

Profesorul Mircea Vasilescu consideră că publicul educat de dinainte de 1989, cel care citea cărţile interzise a constituit, după '90, un fel de bază a societăţii civile. Tema este continuată şi de Dan C. Mihăilescu,[16] care a avut ideea să scrie o carte despre cărţile *care au format oamenii generaţiei sale:* „*Nimeni nu s-a împăunat că ar fi citit, vezi Doamne, Kant şi Hegel la 10 ani. În schimb, la nouă bărbaţi din 19, apare «Insula misterioasă» a lui Jules Verne. Pe urmă, apar masiv*

[15] Mircea Vasilescu este un eseist, critic, istoric literar, jurnalist şi traducător, profesor la Universitatea din Bucureşti. Citat în articolul ***Piaţa neagră a culturii în comunism / În vremurile în care Cel mai iubit dintre pământeni era prea important pentru a sta pe tejghea*** de Cosmin Navadaru, HotNews.ro, 30 martie 2011, disponibil online la adresa: http://life.hotnews.ro/stiri-prin_oras-8460040-piata-neagra-culturii-comunism-vremurile-care-cel-mai-iubit-dintre-pamanteni-era-prea-important-pentru-sta-tejghea.html, ultima accesare: noiembrie 2013.

[16] Dan C. Mihăilescu, ***Cărţile care ne-au făcut oameni***, Bucureşti, Editura Humanitas, 2011. Interviu pentru Ziarul ***Gândul***, 6 ianuarie 2011, ***Ce cărţi i-au făcut oameni pe Dan C. Mihăilescu, Andrei Pleşu şi Gabriel Liiceanu***, disponibil online la adresa: http://www.gandul.info/magazin/ce-carti-i-au-facut-oameni-pe-dan-c-mihailescu-andrei-plesu-si-gabriel-liiceanu-7869064

BDD-A30298 © 2013 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:17:24 UTC)

basmele: fraţii Grimm, Ispirescu, Andersen, Ion Creangă, lucru tare frumos într-o epocă în care minunata „instituţie" care erau bunicii - cei care ne citeau poveşti la gura sobei - a dispărut demult."

Consider că o întreagă generaţie de intelectuali s-a format în perioada comunistă şi din „lectura interzisă" şi, de asemenea, fenomenul bibliotecii de acasă ar putea explica, alături de alte modalităţi de „*rezistenţă prin cultură*" felul în care, după căderea regimului comunist, elitele au redat locul cuvenit cărţilor interzise.

BDD-A30298 © 2013 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:17:24 UTC)